

ג. אמר רב ששת: בן בית המדרש שישב בתענית – יאכל הכלב לסעודתו (כלומר אינו מועיל בתעניתו אלא כמתענה מפני שאין לו מה יאכל. עפ"י רש"י).
אמר רבי ירמיה בר אבא אמר ריש לקיש: אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים.

ד. אמר רבי זעירא אמר רב הונא: יחיד שקיבל עליו תענית, אפילו אכל ושתה כל הלילה – למחר מתפלל תפלת תענית ('עננו').

לן בתעניתו (שהלך לישן במוצאי התענית בלא אכילה, אך לא קיבל על עצמו מקודם להתענות באותה שעה) – למחר אין מתפלל תפלת תענית [ואפילו אם המתענה לשעות מתפלל תפלת תענית כדלהלן, כאן שונה שלא קיבל על עצמו מעיקרא להתענות].

כתבו התוס' שהמנהג הוא שהיחיד בתפילתו אינו אומר 'עננו' עד מנחה. ובארבע צומות יש נוהגים לומר 'עננו' בכל התפילות (ואף בליל התענית. ערש"י שבת כד; רא"ש שם וכאן. וכן מובא בשו"ע תקס"ג ובמשנ"ב). ויש שאינם נוהגים כן (עפ"י רמ"א. ואם רוצה להתפלל 'עננו' ולדלג תיבות 'ביום צום תעניתנו' – כתב הט"ז שהרשות בידו).

דפים יא – יב

יא. א. מהי תענית שעות?

ב. תענית-יחיד שלא קיבל עליו מבעוד יום, האם שמה תענית?

א. להלכה הסיקו שמתענים לשעות, והוא שלא יאכל כלום עד הערב. ופירש אביי (לפרש"י), כגון שלא היה בדעתו מראש להתענות אלא שמחמת טרדה וכדו' לא אכל כמה שעות ובאמצע היום החליט בדעתו לישב בתענית כל אותו היום. ומשמע שנקט אביי (בבאור דברי רב הונא) שהמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית.

ואולם תענית שלא השלימה עד שקיעת החמה (– סוף שקיעה, דהיינו צאת הכוכבים) – לא שמה תענית.

א. לדעת הרמב"ם (תעניות א, יג. דלא כרש"י והראב"ד ועוד), מועילה תענית לשעות גם אם אכל בתחילת היום (ונמצא בתשובה להרמב"ם שחזר בו מהוראתו זו – כמובא בשו"ת הרשב"א ו. וכן הסכים לזה הרשב"א. וכן יש להוכיח מהתוס' בקדושין ה: וע"ע בענין זה בבית הלוי ח"א מא).

ובירושלמי (נדרים ח, א. ער"ן, תוס' ע"ז לד.) מבואר שיש תענית לשעות גם אם אכל בתחילת היום או בסופו [דלא כסוגיתנו].

ב. מבואר מרש"י שאם קיבל על עצמו להתענות עד חצי היום ושוב ממשיך ומתענה כל היום – תענית גמורה היא ואינה בכלל 'תענית שעות'.

קיבל עליו להתענות יום ועוד לילה שלאחריו – הרש"ש כתב לדייק מרש"י שאין זו תענית שעות אלא כתענית יום ארוך.

ג. הרי"ף לא הזכיר בפסקיו תענית שעות (ער"ן).

ד. הטס מערבה בתענית ציבור כגון בארבעה צומות, והיום מתארך אצלו בכמה וכמה שעות – יכול לאכול כדי צרכו והכרחו באותן שעות הנוספות, כאשר החולשה מתגברת עליו (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ז ע"ו).

- ב. אמר שמואל: כל תענית (יחיד) שלא קיבל עליו מבעוד יום – לא שמה תענית [ואם התענה דומה למפוח מלא רוח (רבה בר שילא). כלומר בחנם התענה].
- א. שיטת רבנו תם שמועילה קבלת תענית בלב [כמו נדרי הקדש החלים בלב]. ויש חולקים וסוברים שצריך אמירה בדוקא (ע' תוס' ותוס' ר' אלהן בע"ז לד; חו"מ ריב,ה; שו"ת מהרי"ק קסא).
- ב. בתענית שעות, כתבו כמה ראשונים: אין צריך קבלה מאתמול אלא מקבל באותו יום קודם שעות התענית (ערמב"ן ריטב"א ור"ן). ויש סוברים שצריך קבלה מאתמול (עתוס' ע"ז לד; רא"ש כאן עפ"י רש"י).
- קיבל עליו להתענות שני ימים רצופים – די בקבלה זו ואין צריך קבלה נוספת לפני היום השני, הגם שאוכל בלילה שביניהם (כן מבואר מגרסת הרי"ף והרמב"ם).
- ג. תענית חלום אינה צריכה קבלה (ע' משנ"ב תקסב סקכ"ו).
- ואומר 'ענגו' אף ללא קבלה (תוס'; רמ"א תקסב,ה). ועוד יש אומרים (ע' רמ"א רפח,ד), שהישן שינת הצהררים וחלום חלום רע – יתענה מחצי היום עד חצי הלילה (וע' באור הלכה שם).
- ד. תענית שהנשיא גוזר על הציבור – אין צריך לה קבלה מבעוד יום על ידי שאר העם (להלן כד.).

דף יב

- יב. א. מתי וכיצד מקבלים תענית?
- ב. המקבל עליו להתענות מספר ימים, וחלו בתוכם ימים-טובים שבמגילת תענית – מה יעשה?
- ג. ליל שלפני התענית – עד מתי אוכל ושותה? מה הדין כשאכל בלילה וגמר סעודתו או ישן?
- ד. האם יש תענית ציבור בבבל?
- ה. האם לווה אדם תעניתו ופורע?
- א. מתי מקבלים התענית – רב אמר: במנחה (אפילו בשוק), ושמואל אמר: בתפלת המנחה (ב'שומע תפלה' או בתחנונים שבסופה, קודם שעקר רגליו. ערש"י ותוס'). וכן סייע רב יוסף ממגילת תענית. ודחו הוכחתו עפ"י גרסה אחרת במגילת תענית. ונחלקו בדבר ר' חייא ור"ש ברבי.
- א. לדברי רב, אף אם קבל עליו כמה ימים לפני התענית, די בכך. ואילו לשמואל צריך שיקבל עליו בסמוך לתענית (עפ"י ר"ן). ויש סוברים ששמואל מודה שאם קבלה מקודם לכן – מועיל, ולא נחלקו אלא לענין קבלה בתפילה, שרב סובר שאין לעשות כן (מובא בהגהות אשר"י, מא"ז).
- ב. הרי"ף פסק כשמואל, שכן סייעו רב יוסף. ואילו הראב"ד פסק כרב שהלכה כמותו באיסורין, וראיית רב יוסף נדחתה.
- ג. בספר אמת ליעקב כתב להסתפק אם אפשר לקבל תענית כשמתפלל בזמן מנחה גדולה, או שמא התחלת התענית לשמואל צריכה להיות מזמן התפילה, שמתחנן על ריצוי תעניתו, הלכך אין לקבל מו' שעות ומחצה (לכאורה לפי ספיקו הוא הדין קודם פלג המנחה שא"א לקבל את היום הבא).
- כיצד מקבל, אומר 'למחר אהא לפניך בתענית יחיד'. [יהי רצון שתהא תפילתי ביום תעניתי מקובלת'. ראשונים]. ואינו סותם 'בתענית' גרידא, כי אז חוששים שמא תענית צבור קיבל עליו ואסור בנעילת הסנדל (ובשאר עיניי. ולדעת בעל המאור נאסר אף מבערב. והרמב"ן חולק). כן אמר רב כהנא אמר רב.

א. אם אמר 'אהא בתענית' ובלבו סבר תענית יחיד, אינו אסור כתענית ציבור (עפ"י שפת אמת, ע"ש).

ב. לדעת הסוברים אין תענית ציבור בבבל [וכן נקטו הפוסקים, כדלהלן], גם אם סתם ואמר 'אהא בתענית' אין חוששים שמא קיבל עליו תענית ציבור. ובכל זאת טוב לכתחילה לפרש 'תענית יחיד' (או"ח תקסח, ו. ובארץ ישראל בזמן הזה – צ"ע. ע' משנ"ב שם).

ג. הבא לקבל על עצמו תענית בתפילת המנחה וחושש שמא לא יוכל להשלימה – יקבלנה על תנאי, כגון: אם לא ארצה להשלים אומר מזמור פלוני בתהלים. ויאמרנו מחר בזמן שירצה לאכול.

ואולם אם אומר בקבלתו 'בלא נדר' נראה שאין זו קבלת תענית. ומכל מקום נראה מסברא שאף באופן זה מותר לו לומר למחר 'עננו' כיון שגילה בדעתו שרוצה בתענית אלא שירא מחומרת נדר – אין זה הפסק ב'שומע תפילה' (תשובת הגרשו"א, הליכות שלמה ח"א טו, ב).

ב. המקבל על עצמו להתענות קודם שגזרו על הנהגת ימים טובים, ואחר כך גזרו – כבר חל נדרו ומתענה בימים שקבל. אבל אם גזרת ימים טובים קדמה לנדרו – מבטלת הגזרה את נדרו (גם אם תעניתו מתחילות קודם שהגיע יום טוב. רש"י).

א. לרש"י, כשקדמו ימים טובים לנדרו – ידחה נדרו מכל וכל. והר"י מסופק בדבר, ויש להחמיר להשלים נדרו ביום אחר.

ב. רבנו גרשום הביא פירוש אחר ל'קדם נדרו את גזרתנו' – שקבל תעניתו לפני שקבעו בית דין את ראש חדש.

ויש מפרשים שנדרו החל כבר קודם יום טוב, כגון שני וחמשי שחלו טרם הגיע יום טוב (מובא בכל-ב. ב).

ג. עתה שבטלה מגלת תענית, אין להזהר אלא בראש חדש חנוכה ופורים (ראשונים).

ג. עד מתי אוכל ושותה בליל התענית – עד שיעלה עמוד השחר. דברי רבי. רבי אליעזר ברבי שמעון אומר: עד קרות הגבר (הוא זמן מוקדם מעלות השחר. ע' במאירי יומא כא ובלקוטי הלכות שם; לחם משנה תמידין ומוספין ב, יא. וע"ש רעק"א ובמהרש"ל ומהרש"א בסוכה נא).

יש אומרים שהאיסור לאכול מעלות השחר אינו אלא מצד הספק, הלכך אם אכל לאחר עלות השחר קודם הנץ החמה, לא איבד תעניתו בדיעבד אם קשה לו לצום יום אחר (ע' בשו"ת רב פעלים ח"ג לד. ויש להביא הוכחה ממה ששנינו להלן יט: היו מתעניין וירדו להם גשמים קודם הנה"ח לא ישלימו לאחר הנה"ח ישלימו – משמע שעיקר הזמן הוא בהנץ).

לפי לשון אחת בגמרא, לדברי אביי / רבא, אם גמר סעודתו בלילה וסילק שלחנו, שוב אינו אוכל עוד. וללשון אחרת, אם ישן שינת הלילה שוב אינו אוכל. ודוקא שינה גמורה אבל לא נמנום.

א. הרי"ף ועוד פוסקים נקטו כלשון אחרונה, שאם ישן ועמד אסור לאכול. לא ישן, בין סילק בין לא סילק – מותר.

התנה שיאכל, אפילו סילק שלחנו וישן – הרי זה אוכל (כן הביאו הראשונים מהירושלמי). וכתבו הרמב"ן והר"ן (עפ"י הרי"ף) שהוא הדין כשלא התנה בפירוש אלא שלא גמר סעודתו וישן, שמוותר לאכול [ואף ללשון אחרונה. והרו"ה כתב שלפי לשון אחרונה אסור באופן זה, ואולם כתב שלהלכה קיי"ל בזה לקולא כלשנא קמא].

ב. שתיה; יש סוברים שאינה כאכילה ומותר לשתות כשישן ועמד, כאילו התנה על כך מראש. וכתב המשנ"ב (תקסד) שלכתחילה ראוי להחמיר ולהתנות גם על שתיה לבדה. ואם רגיל לשתות בקומו מן השינה – אין צריך להתנות.

ג. בתעניות שנאסר לאכול מבערב, כתב הרי"ף: אם הפסיק סעודתו מבעוד יום לא נאסר עד שתבוא השמש אלא אם קיבל את התענית. ולדעת הרמב"ן אין לאסור אלא ביום הכפורים שמוסיפים בו מחול על הקדש, אבל בתשעה באב וכד' – לא נאסר מבעוד יום. והר"ה כתב שאף ביום הכפורים אוכל והולך כל היום, ובלבד שיפסיק כל שהוא סמוך לשקיעת החמה. ולהלכה כתבו הפוסקים שנכון להתנות בתום הסעודה המפסקת שאינו מקבל עליו עדיין את התענית (עפ"י רש"ל ומהרי"ל, מובא באחרונים ובמשנ"ב תרח סק"ב [וצ"ע לפי מה שרגילים עתה לקבל קדושת היום בתפילה זכה, הרי מוכח שאינו מקבלים מקודם לכן. וכן צ"ע אם צריך לקבל כאשר בתום סעודתו עדיין הוא נועל מנעל]. וכן בתשעה באב כתב המג"א (תקנג סק"ב ומובא במשנ"ב) שנכון להתנות שאינו מקבל התענית עד בין השמשות).

ד. שמואל אמר: אין תענית ציבור בבבל (ליאסר בחמשת עיניו) אלא תשעה באב (אם משום שהגשמים שם מרובים (תוס'). או משום שאין שם נשיא. רמב"ן ועוד). וכן אמר רבי ירמיה בר אבא (יא:). וכן נהגו כמה מהחכמים בבבל, שהיו יוצאים בסנדל בתענית ציבור [ויש שיצאו בו בשינוי]. ואולם רב ששת נקט שיש תענית ציבור בבבל.

א. הלכה כשמואל, וכן נוהגים (עפ"י רי"ף, רש"י ועוד).

ובארץ ישראל בזמן הזה; לדברי הרמב"ן, הואיל ואין נשיא וב"ד סמוך – דינו כבבל. ואולם יש סוברים שנוהג עתה בא"י כל סדר תעניות על הגשמים האמור במשנה, עם כל חומרתן כדין תענית ציבור (ע' ברכי יוסף תקעה; הלכות קטנות ח"א ז; משנ"ב תקסח סק"ה תקעה סק"מ).

ב. נחלקו הדעות אם דרושה קבלת תענית של כל יחיד ויחיד, כיון שאין לה תוקף כ'תענית ציבור', או אף ללא קבלת היחידים חייבים להתענות, ודי בהכרזת שליח הציבור (ע' או"ח תקסב).

ג. הרמב"ן הר"ן ועוד ראשונים הוכיחו שרק לענין חמשת עיניו אמרו אין תענית ציבור בבבל, אבל לענין התרעה ותפילת נעילה וכ"ד ברכות – כיון שכל הציבור מצטרפים להתענות, ראויים הם לכך.

ה. רב יהודה אמר רב: לווה אדם תעניתו (- תענית יחיד) ופורע. לפי לשון אחת שמואל חלק על כך ואמר אם יכול לצער עצמו ולהתענות – יתענה, ואם לאו – לא יתענה (ולפירושו התוס' צריך לפרוע יום אחר). ולפי לשון אחרת גם שמואל מסכים לדברי רב.

א. הרי"ף נקט להלכה לווה אדם תעניתו ופורע. וכתבו שאין יכול ללוות ולפרוע בחנם. וכן פירש רבנו חננאל שלא אמר רב אלא כשיש צער אונס וכד'.

ב. נחלקו הדעות האם גם כשקבע יום מסוים לתעניתו לווה ופורע או רק כשנדר בסתם (ע' בראשונים).

ג. הרי"ף מסופק אם אפשר ללוות ולפרוע כאשר כבר החל בתענית עד חצי היום או רבע.

ד. כשם שיכול ללוות ולפרוע לאחר זמן, כך יכול להקדים תעניתו (עפ"י שו"ת רב פעלים יו"ד ח"א מב).

בתענית חלום אין אדם לווה, כי יפה תענית לחלום כאש לנעורת דוקא בו ביום (רב חסדא), ולכך מתענים תענית חלום אפילו בשבת [וצריך לישב בתענית יום אחר לכפר על שהתענה בשבת].

הורו פוסקי זמננו שעתה אין לנו להקפיד ולהתענות על חלום רע, וכל שכן בשבת (ע' דינים והנהגות חזו"א או"ח ה,ד ובאגרות חזו"א ח"ב קמט; שו"ת דברי חכמים 198. וכן שמעתי מהגרע"י שליט"א בשיעור).

דפים יב – יג

יג. א. עברו התעניות הראשונות על הגשמים, ולא נענו – מה עושים?
ב. סדר היום בתענית ציבור, כיצד?

א. עברו שלש תעניות של הציבור ולא נענו, בית דין גוזרים שלש תעניות אחרות על הציבור. אוכלים ושותים מבעוד יום ואסורים במלאכה (קראו עצרה – כעצרת), וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. ונועלים את המרחצאות.
עברו אלו ולא נענו, בית דין גוזרים עליהם עוד שבע שהן י"ג תעניות. יתרות תעניות הללו על הראשונות, שבאלו מתריעים, ונועלים את החנויות [בשני – מטים עם השיכה, ובחמשי פותחים מפני כבוד השבת, וכדלקמן].
עברו אלו ולא נענו, ממעטים במשא ומתן בבנין ובנטיעה בארוסין ובנישואין ובשאלת שלום בין אדם לחברו, כבני אדם הגזופים למקום.
היחידים חוזרים ומתענים עד שיצא ניסן (- של תקופה. ירושלמי, רמב"ם ועוד). [יצא ניסן וירדו גשמים ולא ירדו מקודם. ראשונים, עפ"י ירושלמי] – סימן קללה].

ב. מן הבוקר מתכנסים בבית הכנסת, ומעיינים בעניני העיר (- דורשים וחוקרים ובודקים במעשי הציבור ומסירים המכשולים, ומטילים שלום ביניהם, ואם גזל וחמס בכפיהם – מפייסים את הנגזל ומשפילים בעלי זרוע. עפ"י רש"י רמב"ם ועוד). מחצות היום – ברבע הראשון קוראים בתורה ('יחל') ובהפטרה ('דרשו'), וברבע האחרון מבקשים רחמים בתפילה.
המגן-אברהם (תקעו) תמה מדוע אין נוהגים כן בזמננו, לעיין בעניני העיר כנ"ל, והלא זהו עיקר התענית. וי"א משום שאין תענית ציבור בבבל. ע' קרבן נתנאל; נתיב חיים. וכבר בזמן הראשונים לא היו נוהגים כן. ע' ר"ן מגילה ל: מחו"ז רעא.

דף יג

יד. א. מה דין רחיצה בחמין ובצונן – בתענית ציבור, בתשעה באב ובאבל? ומה דין טבילת מצוה?
ב. איסור נעילת הסנדל ואיסור מלאכה – כיצד?
ג. מה דין כיהול פרכוס סיכה ותכבוסת באבלות?

א. רחיצת כל הגוף בחמין אסורה בתעניות ציבור ובאבל על מות קרובים. וגם בת בוגרת הצריכה להתקשת כדי להינשא, בימי אבל אביה אסור לה לרחוץ בחמין.
בצונן; פרם בר פפא אמר רב חסדא: בתשעה באב ובאבל אסור, ובשאר תעניות, שלא אסרום אלא משום תענוג – מותר. וכן סייעו רב אידי בר אבין. ורבא, לפי לשון אחת התיר אף באבל לרחוץ בצונן כל שבעה. ויש אומרים שרבא אסר. וכן הסיקו להלכה.